BOZOK*

Osmanlı Devleti'nde bugünkü Yozgat ilini içine alan bir sancak

Ahmet Yaşar OCAK**

Anahtar Kelimeler: Bozok Sancağı, Yozgat, Çapanoğulları

Bozok sancağı XVI. yüzyılda teşkil edilmiş olup Tanzimat'tan önce Sivas, Tokat ve Amasya bölgelerini içine alan Eyâlet-i Rûm'a, Tanzimat'tan sonra ise Ankara vilâyetine bağlı idi. Zaman zaman meydana gelen değişiklikler hariç sınırları aşağı yukarı bugünkü Yozgat iline tekabül eden sancak, adını XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Dulkadırlılar zamanında bölgeye yerleşen Bozok Türkmenleri'nden alır.

Hititler zamanından beri Anadolu'nun gerek siyasî mücadeleler ve halk hareketleri, gerekse etnik hareketlilik bakımından Kızılırmak yayının iç tarafı gibi en renkli bölgelerinden biri üzerinde bulunması sebebiyle burası ilgi çekici bir arazi parçası olmuştur. Bozok sancağının yer aldığı bu bölge, İlkçağ'lardan itibaren sırasıyla Hitit İmparatorluğu'na merkezlik etmiş, ardından Frigya ve Pers hâkimiyetini tanımış, bir ara Roma eyaleti olmuş, Helenistik devirde ise Ankara'yı başşehir yapan Galatlar'ın eline geçmiş, daha sonra Bizans'ın hâkimiyeti altına girmişti.

Türkler'in Anadolu'da yerleşmeleriyle birlikte bölge önce Dânişmendliler'in hâkimiyetine girdi, sonra da 1174 yılında II. Kılıcarslan tarafından Selçuklu topraklarına katıldı. Daha sonra İlhanlılar ve Kadı Burhâneddin Devleti tarafından yönetilen bölge 1399'da Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına dahil edildi. XV. yüzyıl başlarında Dulkadıroğulları Beyliği'nin egemenliğine giren Bozok bölgesi, Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında bu beyliği hâkimiyeti altına alması ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminde beyliğin tamamen ortadan kaldırılmasının (1522) ardından bir sancak olarak Osmanlı idaresine bağlandı.

1522 yılına kadar, Osmanlılar'a tâbi olmak kaydıyla, onlara çok hizmetler görmüş olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'in idaresinde kalan Bozok onun istiklâl fikriyle hareket etmesi sonucu ortadan kaldırılmasından sonra bir sancak itibar edildi ve burada fiilen Osmanlı idarî sistemi uygulandı. Bozok sancağının Osmanlılar devrindeki en itinalı tahriri 963 (1556) yılında Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa zamanında gerçekleştirildi. Bu tahrire göre sancak on üç nahiyeden ibaretti. XVII. yüzyılda bu nahiyeler tamamen kaza haline getirildi ve sayıları ona düştü.

Bozok sancağının kaza ve nahiyelerinin tamamı konar göçerlerden teşekkül etmişti. Belirli bir sancak merkezi yoktu. Nitekim Evliya Çelebi, "Mâmur şehri yoktur; mîrlivâ cemî nevâhîsini deveran eder" ifadesiyle XVII. yüzyılda da durumun değişmediğine işaret eder. Ancak XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Halep Türkmenleri'nden Mamalu aşiretine mensup Çapanoğulları'nın bugünkü Yozgat şehrini kurarak bölgede nüfuz kazanıp bir âyanlık yönetimi meydana getirmeleriyle bu göçebe karakter değişmeye ve sancak gerek sosyal gerekse ekonomik yönden yapısını geliştirmeye başladı. Çapanoğulları Tanzimat'a kadar yönetimi ellerinde tuttular. Bozok sancağı 1846 yılından itibaren Ankara vilâyetine bağlandı ve merkezden görevlendirilen mutasarrıflarla yönetilmeye başladı. Bu durum Cumhuriyet'e kadar devam etti.

Bozok sancağı XIII. yüzyılda Türkmen ve Moğol kabilelerinin, XVI-XIX. yüzyıllar arasında, özellikle XVII. yüzyılda devamlı yeni Türkmen aşiretlerinin, hatta Çapanoğulları zamanında Ermeni ve Rum nüfusun iskânına sahne oldu; bu sebeple etnik çehresi önemli bir zenginlik kazandı. Daha XIII. yüzyılda Babaî İsyanı'yla merkezî otoriteye ilk baş kaldıran bölge, XVI. yüzyılda Safevî propagandalarıyla buna bağlı ayaklanmaların merkezi oldu ve Râfizîliğin yayıldığı bir mıntıka haline

geldi. XVII. yüzyılda ise Celâlî isyanları yine bu bölgede yoğunlaşmış ve yıllar sürecek içtimaî ve iktisadî krizlere yol açmıştır. Bu da Çapanoğulları'nın yükselmelerindeki en önemli hazırlayıcı şartlardan biri olmuştur. Bozok sancağı ancak Çapanoğulları'nın bölgede nüfuzu ellerine geçirmeleriyle, Dulkadırlı dönemi hariç tutulursa, belki de tarihinin en müreffeh ve mâmur devrelerinden birini yaşamıştır.

Bozok sancağının bulunduğu bölge Bizans döneminden beri köy hayatının, dolayısıyla buna bağlı şekilde ziraî ekonominin hâkim olduğu bir mıntıka halinde Selçuklular'a intikal etmiş, Selçuklu döneminde ise yoğun Türkmen yerleşmeleriyle göçebe hayat tarzı ve hayvancılık buna eklenmiştir. Ana ticaret yollarının Bozok'tan geçmemesi, belki de burada Yozgat'ın kuruluşuna kadar şehirleşme ameliyesini geciktiren sebeplerden biri sayılabilir. Bozok sancağında son Osmanlı devrine ait önemsiz birkaç tarihî eserin dışındaki diğer mimari eserler büyük çapta Dulkadıroğulları devrine ait olup Yozgat'taki tek büyük cami de Çapanoğulları tarafından inşa edilmiştir.

Kaynakça

AHMED REFİK. (1932). Osmanlı Devrinde Rafızîlik ve Bektaşîlik. *DEFM, IX*, 24-58.

AKDAĞ, M. (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları* (s. 236, 238, 321-322, 347, 352, 362-364, 417, 449, 471, 496). Ankara.

Ankara Vilâyeti Salnâmesi. (1290, 1300, 1316, 1318, 1320, 1325).

AYN ALİ. (t.y.). *Kavânîn-i Âl-i Osmân* (s. 51-52).

BA. (t.y.-a). *MAD*, nr. 4874.

BA. (t.y.-b). *TD*, nr. 155, 218, 302, 315, 389.

BACQUÉ-GRAMMONT, J.-L., & BELDICEANU-STEINHERR, I. (1982). A Poropos de quelques causes de malaises sociaux en Anatolie Centrale aux XVIe et XVIIe siècles. *Ar.Ott., VII*, 71-115.

BARKAN. (t.y.). *Kanunlar* (s. 124-129).

BRÉHIER, L. (1946). *Vie et Mort de Byzance* (s. 60-61, 159, 161 vd.). Paris.

CELÂLZÂDE. (t.y.). *Tabakātü'l-memâlik* (vr. 159a).

CUINET. (t.y.). s. 292-299.

DUYGU, S. (1953). *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*. İstanbul.

EVLİYA ÇELEBİ. (t.y.). *Seyahatnâme* (C. III, s. 236).

GURNEY, O. R. (1973). Anatolia. I. E. S. Edwards vd. (Ed.), *The Cambridge Ancient History* içinde (C. II/1, s. 228-255, 659-685). Cambridge.

KÂTİB ÇELEBİ. (t.y.). *Cihannümâ* (s. 626).

KINNEIR, J. M. (1818). *Voyage dans l'Asie Mineure* (N. Perrin, Çev., s. 129-147). Paris.

MERT, Ö. (1980). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları* (s. 17-75). Ankara.

OCAK, A. Y. (1978). Emirci Sultan ve Zaviyesi. *TED*, (9), 162-177.

ORHONLU, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı* (s. 18-19). İstanbul.

OSTROGORSKY, G. (1981). *Bizans Devleti Tarihi* (F. Işıltan, Çev., s. 108 vd.). Ankara.

PERROT, G. (1867). *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure* (s. 379-473). Paris.

PERROT, G., vd. (1862). *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont* (C. I, s. 288-294). Paris.

POUJOULAT, M. B. (t.y.). *Voyage dans l'Asie Mineure* (C. I, s. 292-295). Paris.

RAMSAY, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* (M. Pektaş, Çev., s. 261-348). İstanbul.

STRABON. (1987). *Coğrafya: Anadolu* (A. Pekman, Çev., XII-XIV, 52-66). İstanbul.

SÜMER, F. (1974). Bozok Tarihine Dair Araştırmalar. *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı* içinde (s. 309-322). Ankara.

SÜMER, F. (1976). *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (s. 19, 31-48, 53, 71-79, 138, 178-187). Ankara.

TEXIER. (t.y.). *Küçük Asya* (s. 44-46).

UZUNÇARŞILI. (t.y.). *Osmanlı Tarihi* (C. II, s. 142-143, 272, 345-361).

UZUNÇARŞILI. (1974). Çapanoğulları. *TTK Belleten, XXXVIII*(150), 215-261.

* Bu madde, Ahmet Yaşar OCAK, "BOZOK", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/bozok adresinden TDV İslam Ansiklopedisi tarafından verilen izinle alınmıştır.

** Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü